

ÜRO Euroopa Majanduskomisjon

UNECE SÄÄSTVAT ARENGUT TOETAVA HARIDUSE STRATEEGIA

Lisa 1

TAUSTINFO

1. 1972. aasta ÜRO inimese keskkonna konverents (*United Nations Conference on the Human Environment*) soovitas, et ÜRO peasekretär, liikmesorganisatsioonid ja teised vastutavad rahvusvahelised organisatsioonid peaksid pärast läbirääkimisi ja kokkuleppeid võtma ette olulisi samme, et töötada välja rahvusvaheline keskkonnaharidusprogramm, mida iseloomustab interdistsiplinaarsus nii koolis kui ka väljaspool kooli, mis hõlmab kõiki haridustasemeid ning on orienteeritud kogu elanikkonnale, eriti linna- ja maapiirkonnas elavatele tavakodanikele, noortele ja täiskasvanutele, ning mille eesmärk on tutvustada neile nende käsutuses olevaid lihtsamaid meetmeid, et tulla toime keskkonna juhtimise ja reguleerimisega.

2. 1975. aastal võtsid Belgradis Ühinenud Rahvaste Hariduse, Teaduse ja Kultuuri Organisatsiooni (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – UNESCO*) keskkonnahariduse seminaris osalejad vastu keskkonnahariduse globaalse raamistiku – nn Belgradi harta (*Belgrade Charter*), kus on öeldud, et keskkonnahariduse eesmärk on kujundada inimühiskonda selliselt, et kõik inimesed suhtuksid looduskeskkonnasse ja sellega seonduvatesse probleemidesse hoolivalt ning et inimeste teadmised, oskused, hoiakud, suhtumised ja motiveeritus võimaldaksid neil nii individuaalselt kui ka kollektiivselt osaleda keskkonnaprobleemide lahendamises ja ärahoidmises.

3. Kaks aastat pärast Belgradi seminari toimus Tbilisis UNESCO keskkonnahariduskonverents. Belgradi hartale tuginev Tbilisi deklaratsioon (*Tbilisi Declaration*) seadis keskkonnaharidusele järgmised sihid:

- 1) edendada linna- ja maapiirkondade inimeste teadlikkust ning vastutustundlikkust majanduslike, sotsiaalsete, poliitiliste ja ökoloogiliste probleemidega seonduvates küsimustes;
- 2) tagada igale inimesele võimalus omandada vajalikud teadmised, väärtused, hoiakud, pühendumine ja oskused, mis on vajalikud keskkonnaseisundi kaitseks ning parandamiseks;
- 3) luua indiviididele, rühmadele ja kogu ühiskonnale uued käitumismudelid.

Deklaratsioon määras indiviidide ja rühmade jaoks viis eesmärkide kategooriat, mida tuleb keskkonnahariduse kaudu kujundada:

- 1) keskkonna ja keskkonnaprobleemide alane *teadlikkus* ja osavõtlikkus;
- 2) keskkonna ja keskkonnaprobleemide alane *teadmine* ning nende mõistmine;
- 3) keskkonnahoiualased *hoiakud*;
- 4) *oskused* kindlaks teha ning lahendada keskkonnaprobleeme;

5) aktiivne *osalemine* keskkonnaprobleemide lahendamises.

4. 1990. a ülemaailmsel konverentsil „Haridus kõigile” (*Education for All*) (Jomtien, Tai) määrati õppimise põhieesmärgid, mis hõlmavad nii hädavajalikke õpioskusi (nagu kirjaoskus, suuline eneseväljendusoskus, arvutamise ja probleemide lahendamise oskus) kui ka põhilist õppesisu (nagu teadmised, oskused, väärtused ja hoiakud), mida inimene vajab elus toimetulekuks, oma võimete väljaarendamiseks, väärikalt elamiseks ja töötamiseks, ühiskonna arengus osalemiseks, oma elukvaliteedi parandamiseks, teadlike otsuste tegemiseks ning õppimise jätkamiseks (*World Declaration on Education for All* ptk 1 § 1). Ka Dakari tegevuskavas (*World Education Forum*, aprill 2000) rõhutatakse, et haridus on peamisi inimõigusi. See on jätkusuutliku arengu, rahu ja riikidevahelise ning riikidesisese stabiilsuse võti ning võimaldab seega tõhusalt osaleda 21. sajandi kiirelt üleilmastuvas ühiskonna- ja majanduselus.

5. 1992. aasta ÜRO keskkonna- ja arengukonverentsil (*United Nations Conference on Environment and Development*) Rio de Janeiro Brasiilias võeti vastu Rio keskkonna ja arengu deklaratsioon (*Rio Declaration on Environment and Development*) ning Agenda 21 – säästva arengu tegevuskava. Agenda 21 peatükis 36 rõhutatakse, et haridust, sealhulgas formaalharidust, avalikkuse teadlikkust ja koolitust tuleks käsitada protsessina, milles osaledes saavutavad inimesed ja ühiskonnad oma kõrgeima potentsiaali. Haridus on otsustava tähtsusega jätkusuutliku arengu edendamisel ning inimeste keskkonna- ja arenguprobleemide lahendamise võime parandamisel. Pärast 1992. aastat on kõikidel ÜRO konverentsidel, olenemata nende teemadest (keskkond, rahvastik, ühiskonna areng, inimõigused ja demokraatia, naised ja elutingimused), käsitletud jätkusuutliku arengu teematikat ning jõutud üksmeelele, et haridus on liikumapanev jõud vajalike muutuste toimumiseks. On rõhutatud, et rahu, areng, tervis ja demokraatia on üksteist vastastikku toetavad säästva arengu eeltingimused.

6. Arusaam säästvat arengut toetavast haridusest hakkas kujunema pärast 1992. aasta ÜRO Rio konverentsi. Enne 1992. aastat sai üheks keskkonnahariduse probleemiks see, et keskkond muutus väga laiaks teemaks, hõlmates paljusid eraldiseisvaid teadusharusid, sealhulgas majandus-, loodus- ning sotsiaalteadusi. Seetõttu oli keskkonnaõpetus väga keeruline ning pedagoogid olid sellise komplitseeritud aine käsitlemisel raskustes. Siis lepitigi aga Rio konverentsil kokku, et keskkonna mõistet tuleb laiendada jätkusuutliku arengu kontseptsiooniga. Säästvat arengut toetava hariduse definitsioon peegeldab selle algtähendust – jätkusuutlikku arengut.

7. 1992. aastal toimus Torontos Kanadas ülemaailmne hariduse ja kommunikatsiooni alane keskkonna- ja arengukongress (*World Congress for Education and Communication on Environment and Development*). See oli esimene suurem rahvusvaheline kokkusaamine pärast Rio konverentsi ja keskendus Agenda 21 peatükile 36: „Hariduse edendamine, avalikkuse teadlikkus ja koolitus”. Arengut nähti kasvu perspektiivist, milles loodus esineb kapitalina, mida tuleb ratsionaalselt majandada, vähendades eriti ülemäärast mõju keskkonnale. Sellises kontekstis nähakse säästvat arengut kui kompromissi, mille kaudu on võimalik vältida valitsevate olude liiga järske muutusi. Haridus peab vastama säästva arengu vajadustele sellisel viisil, et inimkonda koolitatakse tehnoloogilise progressi suunamise kaudu optimeerima tootmist ning edendama sotsiaalseid ja majanduslikke ümberkujundusi toetavaid kultuuritingimusi. Eesmärk on kasutada igasugust kapitali (sealhulgas ka inimkapitali), et saavutada kiirem ja õiglasem majanduskasv ning vähendada sealjuures keskkonnamõjusid.

8. Järgides Agenda 21 ettekirjutusi ning et tagada Agenda 21 efektiivset ellurakendamist, loodi ÜRO eestvõtmisel 1993. aastal Säästva Arengu Komisjon (*Commission on Sustainable Development*). Viimane on ÜRO Majandus- ja Sotsiaalnõukogu (*United Nations Economic and Social Council*) allkomisjon. Komisjon tegeleb regulaarselt iga-aastastel konverentsidel erinevate Agenda 21 teemadega. 1998. aasta kuuendal komisjoni istungjärgul võeti vastu hariduse ja teabevahetuse laiendatud resolutsioon ning kiideti heaks laiaulatuslik tegevusprogramm, milles kutsutakse valitsusi üles integreerima säästva arengu eesmäärke kõikide haridustasemetel õppekavadesse ja tugevdama sellesuunalist otsustavust.

9. Aruandes „Õppimine: sisemine väärtus” (*Learning: the treasure within*), mille 1996. aastal esitas UNESCO-le Rahvusvaheline Kahekümne Esimese Sajandi Hariduse Komisjon (*International Commission on Education for the Twenty-first Century*), rõhutatakse hariduse olulisust demokraatliku ja jätkusuutliku tuleviku tagamisel. Aruandes esitatakse hariduse neli tugisammast: õppida koos elama, õppida teadma, õppida tegema ja õppida olema.

10. 1997. aasta rahvusvahelisel keskkonna- ja ühiskonnakonverentsil „Haridus jätkusuutliku tuleviku jaoks” (*International Conference on Environment and Society: Education and Public Awareness for Sustainability*) Thessaloníkis Kreekas nenditi, et jätkusuutlikkuse põhimõtetele orienteeritud õppekavades peab saama prioriteediks teadliku kodanikkonna kujundamine. Loodusteaduste traditsioonilist prioriteetsust peaksid tasakaalustama ühiskonna- ja humanitaarteadused. Ökoloogiliste protsesside vastastikmõjude tundmaõppimist saaks sellisel juhul seostada turutrendide, kultuuriväärtuste, õiglase otsustamisprotsessi, valitsuse tegevuse ja inimtegevuse mõjuga keskkonnale vastastikku sõltuval holistilisel moel. Õppija peab õppima määratlema oma kohta maailmas ja mõistma, mida tähendab jätkusuutlikkus tema või ta kogukonna jaoks. Ta peab olema suuteline ette kujutama erinevaid arenguteid ja eluviise, hindama alternatiivseid visioone, õppima erinevate visioonide üle arutama ja põhjendama oma valikute eelistusi, koostama plaane eesmärkide saavutamiseks ning osalema nende eesmärkide elluviimises ühiskonnaelus. Need on oskused ja võimed, mis iseloomustavad head kodanikkonda ning mis muudavad säästvat arengut toetava hariduse informeeritud, hooliva ja aktiivse elanikkonna kujunemise osaks. Konverentsi kokkuvõttes sedastati, et sellisel moel laiendab jätkusuutlikkust toetav haridus ka demokraatiat ja rahu toetavat haridust.

11. Alates 1992. aastast on saavutatud rahvusvaheline konsensus, et jätkusuutlik areng on õppeprotsessi alus. Peamistel ÜRO 1990. aastate konverentsidel, sealhulgas Viini inimõiguste konverentsil (1993), Kairo rahvastiku- ja arengukonverentsil (1994), Barbadosse Väikesaarte arenguriikide konverentsil (1994), Kopenhaageni sotsiaalarengu konverentsil (1995), Pekingi naistekonverentsil (1995), Rooma toiduga kindlustamine konverentsil (1996) ja Istanbuli inimastutuse konverentsil (1996) on rõhutatud hariduse otsustavat rolli.

12. UNESCO 2002. aasta aruande põhjal „Haridus jätkusuutlikkuseks – Riost Johannesburgi: Kümnendiga seotud õppetunnid” (*Education for Sustainability From Rio to Johannesburg: Lessons learnt from a decade of commitment*) omandati sel aastakümnel säästvat arengut toetavas hariduses (ESD) järgmised olulised õppetunnid:

- 1) ESD on kujunev, kuid dünaamiline kontseptsioon, mis hõlmab uut visiooni haridusest, millesse kaasatakse eri vanuses inimesed, kes saavad vastutavaks jätkusuutliku tuleviku kujundamise eest;

- 2) kogu tulevikuhariduse aluseks on põhiharidus ja viimane juba iseenesest aitab kaasa säästvale arengule;
- 3) vaja on ümber orienteerida paljud nüüdisaegsed hariduspoliitika, programmid, tegevused, et need toetaksid säästva arenguga seotud kontseptsioonide, oskuste, huvitatuse ja seotuse kujundamist;
- 4) haridus on maapiirkondade ümberkujundamise võti ning oluline nende piirkondade ja kogukondade majandusliku, kultuurilise ja ökoloogilise elujõulisuse tagamisel;
- 5) elukestev õpe, sealhulgas täiskasvanute ja kogukonna haridus, vastav tehniline ja kutseharidus, kõrgharidus ja õpetajakoolitus on jätkusuutliku tuleviku seisukohalt kõik üliloolised võimekuse suurendamisel.

13. ÜRO organisatsioonidest on UNESCO juhtivorgan, aga olulisi tegevusi viivad ellu ka teised organisatsioonid, nagu ÜRO Säästva Arengu Komisjon (*United Nations Division for Sustainable Development*), ÜRO Arenguprogramm (*United Nations Development Programme*) ja ÜRO Keskkonnaprogramm (*United Nations Environment Programme – UNEP*). Et edendada elanikkonna haridust, on UNESCO arendanud partnerlust paljude ÜRO valitsustevaheliste agentuuridega, sealhulgas ÜRO Rahvastikufondi (*United Nations Population Fund – UNFPA*), Maaailma Terviseorganisatsiooni (*World Health Organization – WHO*) ning Rahvusvahelise Tööorganisatsiooniga (*International Labour Organization – ILO*). Koos WHO-ga kujundatakse uusi vaatekohti tervisekasvatases, koos ÜRO Toidu ja Põllumajanduse Organisatsiooniga (*Food and Agriculture Organization of the United Nations – FAO*) püütakse parandada hariduse kvaliteeti ning toiduga varustatust maapiirkondades, koos WHO ning ÜRO AIDSi-programmiga (*Joint United Nations Programme on HIV/AIDS – UNAIDS*) võideldakse HIVi-/AIDSi-pandeemia vastu, koos ÜRO Lastefondiga (*United Nations Children’s Fund – UNICEF*), ÜRO Pagulaste Ülemkomissari (*United Nations High Commissioner for Refugees*) Ametiga ning olulisemate NGO-dega toetatakse kriisi- ja konfliktijärgsetes situatsioonides haridussüsteemide ülesehitamist jmt. Lisaks on keskkonnahariduse ja säästvat arengut toetava hariduse mõistmisele ning ellurakendamisele kaasa aidanud Euroopa Liit, Euroopa Nõukogu ning Majandusliku Koostöö ja Arengu Organisatsioon (OECD).

14. Arvukalt on alustatud valitsustevahelisi regioonisiseseid protsesse, sealhulgas näiteks Läänemere Agenda 21 „Säästvat arengut toetav hariduse arendamise kava”, Taasiseseisvunud Riikide Riikidevahelise Keskkonnanõukogu Keskkonnahariduse Töörühm, Kesk-Aasia Riikidevaheline Keskkonnahariduse Töörühm ja Põhja-Ameerika Keskkonnahariduse Assotsiatsioon.

15. Võrgustikud, hariduskeskused ja ülikoolid ning NGO-de ühendused on käivitanud hariduse multidistsiplinaarsete õppevormide arendustöö, et pakkuda lahendusi säästva arengu probleemidele. Selliste algatuste hulgas on 1988. aasta Magna Charta Universitatum Europaeum, 1999. aasta Bologna deklaratsioon, 1993. aasta Kopernikuse nimelise Ülikooli säästva arengu harta ja 2000. aasta Maa harta.

16. UNECE Århusi konventsioon – keskkonnainfo kättesaadavuse ja keskkonnaasjade otsustamises üldsuse osalemise ning neis asjus kohtu poole pöördumise konventsioon – teeb kättesaadavaks uue dimensiooni keskkonnahariduses. Kodanikud peaksid omandama täiuslikuma arusaama keskkonna, sotsiaalsete ja ökoloogiliste protsesside omavahelistest seostest. Nad peaksid õppima, kuidas tegelikkuses ellu rakendada nende õigust saada infot ja õiguskaitset ning

osaleda otsustamises. Aktiivset osalust peamistes organisatsioonides, sealhulgas keskkonnaalastes kodanikuühiskonna organisatsioonides, noorte- ja tarbijarühmitustes (tarbijaskond), peetakse väga vajalikuks keskkonnapoliitika muutmisel efektiivsemaks ja õigusjärgsemaks.

17. Regionaalsel keskkonnaministrite kokkusaamisel, ülemaailmse säästva arengu tippkohtumisel (Genfis 24. ja 25. septembril 2001) arutati säästva arengu teematikat ning esitati seisukoht: toetada hariduslikke algatusi. Nimelt nõustusid ministrid parandama haridussüsteeme ja kavandama säästva arengu õppeprogramme, et suurendada üldist säästva arengu põhimõtete ellurakendamise ja edendamise teadlikkust.

18. 2002. aastal Johannesburgis Lõuna-Aafrikas toimunud säästva arengu maailmakonverentsi (*World Summit on Sustainable Development* – WSSD) deklaratsioonis ja rakenduskavas rõhutati vajadust lõimida säästev areng kõikidesse haridussüsteemi osadesse, et edendada haridust kui muutuste elluviimise peamist võtit. Tippkohtumisel soovitati ÜRO Peaassambleel läbi vaadata ka 2005. aastast käivituvat säästvat arengut toetava hariduse dekaadi küsimus.

19. Keskkonnaministrite viienda, 2003. aasta Kiievi tippkohtumise „Keskkond Euroopa heaks” (*Environment for Europe*) ettevalmistamisel näitasid nii valitsused kui ka valitsusvälised organisatsioonid üles suurt huvi keskkonnahariduse (EE) ja ESD täiustamise vastu. UNECE keskkonnaministrid tõdesid, et haridus on keskne vahend keskkonnakaitse ja säästva arengu elluviimisel ning et keskkonnaharidus hakkab üha enam seonduma teemadega, mis sisalduvad Agenda 21-s. Ministrid võtsid vastu avalduse „Säästvat arengut toetav haridus” (*Statement on Education for Sustainable Development*).

20. Nad kutsusid kõiki riike üles integreerima säästva arengu teematika oma haridussüsteemi tasanditesse alates alusharidusest kuni kõrghariduseni välja, nii formaal- kui ka mitteformaalharidusse, et edendada haridust kui muutuste elluviimise peamist võtit. Nad tervitasid ÜRO Peaassamblee 57. istungjärgul (detsember 2002) heakskiidetud resolutsiooni, millega 2005. aastast kuulutati välja ÜRO säästvat arengut toetava hariduse dekaad (*United Nations Decade of Education for Sustainable Development*), nagu soovitati ülemaailmsel säästva arengu maailmakonverentsil, ning nõustusid võtma juhtpositsiooni selle regionaalsel edendamisel.

21. Sel eesmärgil palusid keskkonnaministrid UNECE-l vastavalt tema mandaadile teha ESD-alase regionaalse strateegia väljatöötamisel koostööd UNESCO ja Euroopa Nõukoguga, arendades dialoogi kõikide oluliste rahvusvaheliste osalistega, sealhulgas NGO-de ja peamiste organisatsioonidega, kes saaksid anda oma panuse UNESCO juhitud ÜRO säästvat arengut toetava hariduse dekaadi.

22. Niisiis peaks strateegiat toetama regionaalsed ja globaalsed algatused ning ta peaks lähtuma avaldusest „Säästvat arengut toetav haridus” ning „UNECE säästvat arengut toetava hariduse strateegia põhialustest”, mis esitati keskkonnaministrite viiendal tippkohtumisel „Keskkond Euroopa heaks”. Strateegiat toetab ja on sellega kooskõlas ka UNESCO väljatöötatud „Säästvat arengut toetava hariduse dekaadi ellurakendamise plaani” eelnõu raamistik, mida tuleks kasutada dekaadi regionaalse ellurakendamise alusena.